

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто проблемні питання впливу непрямих податків на інвестиційно-інноваційну діяльність в Україні. Проаналізовано основні сценарії впливу непрямих податків на інвестиційно-інноваційну діяльність. Запропоновано шляхи вирішення даної проблеми.

Ключові слова: оподаткування, непрямі податки, інновації, інвестиції, інвестиційно-інноваційна діяльність.

Постановка проблеми. Як свідчать дослідження, з проголошенням незалежності та прийняття Конституції в Україні започатковано соціально-економічні та політичні реформи, не виключенням з якої є і податкова реформа. Але, світова економічна криза зумовила в світі переорієнтацію основних цінностей та пошук прийнятної моделі економічного розвитку, яка забезпечувала б національну конкурентоспроможність і орієнтувала б національну економіку кожної країни на довготермінове зростання. Так, цією моделлю стала модель інноваційного розвитку. У зв'язку з цим, О. Годованець та Л. Амбрик зазначають, що податковому регулюванню у цьому процесі відведена провідна роль, оскільки проблеми, пов'язані з оподаткуванням, вважаються найважливішим компонентом формування ділового середовища національної економіки [1, с. 135]. Однак, як відмічає О. Амоша, на практиці інноваційний розвиток не став однією з головних характеристик зростання національної економіки України. Спостерігалися протягом кількох років й позитивні тенденції, але вони мали переважно тимчасовий характер і змінювалися слабкими зрушеннями в економіці, що характеризує інноваційні процеси в Україні як нестійкі та позбавлені чітких довготермінових стимулів для інноваційної діяльності [2, с. 28].

Метою статті є аналізу податкового регулювання інвестиційної та інноваційної спрямованість непрямих податків в Україні, а також визначення можливих напрямів їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності розглянуто в працях В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажала, В. Гейця, В. Соловйова. Питання

інвестиційно-інноваційної спрямованості непрямих податків у своїх працях започаткували В. Валігура, І. Горбенко, В. Диба, О. Жилінська, О. Замасло, Ю. Іванов, А. Кузнєцова, Б. Маліцький, А. Никифоров, В. Парнюк, В. Федосова та ін. Праці вчених є науковим підґрунтям для розроблення інвестиційно-інноваційного шляху розвитку країни, визначають основні пріоритети і напрями вдосконалення принципів оподаткування в даній сфері. Проте, дана проблема є маловивченою в Україні, а окремі аспекти взагалі не були предметом наукового дослідження та окремого вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні роки в Україні створено умови для розвитку інноваційної діяльності – сформовано основи нормативно-правової бази та механізми здійснення інноваційної політики, а також створено умови для розвитку відповідної інфраструктури. Проте, стан інноваційної діяльності в Україні більшість експертів-науковців визначають як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у країнах, для яких інноваційний розвиток є пріоритетним завданням економічної стратегії [3, с. 184]. На думку А. Черваньова, інвестиційна діяльність це комплекс заходів і практичних дій юридичних та фізичних осіб (українських або іноземних), а також держави щодо здійснення інвестицій у будь-якій формі з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. [4, с. 32] У свою чергу, К. Ілляшенко інвестиційну діяльність розглядає як основний фактор економічного зростання, залежний насамперед від економічної динаміки, співвідношення попиту і пропозиції, від рівня монополізації провідних галузей матеріального виробництва, наявності ефективних власників і стратегічних інвесторів [5, с. 121-125].

Слід відмітити, що для надходження інвестицій і розвитку інноваційного підприємництва за рахунок дії непрямого оподаткування необхідно дослідити механізми такого впливу. Так, В. Валігула пропонує три механізми функціонування непрямих податків щодо інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів господарювання, а саме: нейтральний - відсутність впливу на інвестиційно-інноваційну активність; песимістичний – негативний

вплив на інвестиційно-інноваційну активність; оптимістичний – позитивний вплив на інвестиційно-інноваційну активність [6, с. 145].

Нейтральний сценарій базується на тому, що непрямі податки згідно з економічною сутністю та іманентною природою перекладаються на споживачів. В ідеальному випадку непрямі податки не впливають на господарську активність суб'єктів господарювання, оскільки їхні платники нараховують та сплачують суми податків, а включаючи їх у ціну товарів і послуг, повертають сплачені суми. На думку автора, такий сценарій можливий за умови відсутності конкуренції на ринку продукції, що виготовляється або при наявності абсолютно нееластичного попиту на цю продукцію. Однак, зазвичай суб'єкти господарювання функціонують у конкурентному середовищі, а для продукції більшості підприємств характерний еластичний попит за ціною. В таких умовах реалізація нейтрального сценарію практично неможлива [6, с. 145]. У свою чергу, песимістичний сценарій реалізується тоді, коли в законодавчій базі відсутні будь-які податкові преференції в частині непрямих податків, а підприємство працює в конкурентних умовах і виготовляє продукцію, на яку є еластичний за ціною попит. У такому випадку, як і за нейтрального сценарію, непрямі податки включаються в ціну товару. Однак, вплив конкуренції змушує виробників продукції оптимізувати ціну товарів і послуг та спричиняє дію механізму зворотного перекидання непрямих податків, що веде до зниження ціни за рахунок зменшення обсягу прибутку внаслідок дії податку. Таким чином, частина непрямих податків лягає податковим тягарем не на споживачів товару, а на власників, які володіють капіталом даного підприємства [6, с. 146.]. В той же час, оптимістичний сценарій базований на зниженні податкового навантаження на суб'єктів господарювання за рахунок надання податкових преференцій щодо непрямих податків за видами діяльності, в які доречно спрямувати додаткові інвестиції. За такого сценарію податок може лише частково (щодо загального підходу) включатись у ціну товарів і послуг (зниження ставки, оподаткування частини

податкової бази), взагалі не включатись (звільнення від оподаткування певних операцій) або повертатись платнику за умови його реінвестування у виробничу діяльність [6, с. 147-148].

Головним джерелом інвестування в основний капітал за підсумками 2012 р. залишилися власні кошти підприємств і організацій, за рахунок яких у 2012 р. освоєно 54,8 % всіх капіталовкладень, що на 9,6 % вище в порівнянні з 2011 р. [7]. Частка інвестицій, що фінансуються за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, знизилася з 9,8 у 2011 р. до 7,1 % у 2012 р. За представленими даними видно, що кошти іноземних інвесторів відіграють незначну роль серед джерел фінансування інвестицій в основний капітал і у 2010 р. склали всього 4,5 % (хоча це і більше на 1,2 % від показника 2009 р.), що може бути викликане негативним впливом чинників політичного і зовнішньоекономічного характеру. У 2006 – 2008 рр. продовжувалося зростання інвестицій в основний капітал, освоєних за рахунок кредитів банків і інших позик, питома вага яких у 2006 р. склала 15,5 %, 2007 р. – 16,6, а у 2008 р. – 17,3 %), що можна було б розглядати як позитивну тенденцію, яка свідчить про підвищення ролі банківської системи в кредитуванні підприємств реального сектора економіки, якби у 2009 р. цей показник не знизився до 14,2 %.

У 2011 р., порівняно з 2010 р., у більшості регіонах країни відбулося зниження інноваційної активності промислових підприємств. Зокрема, найбільша кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації у 2011 р. була розташована в м. Києві – 141 (12,1 %), Харківській – 97 (8,3 %), Донецькій – 75 (6,4 %) та Івано-Франківській – 73 (6,3 %) областях. У 2011 р. більшу, за середню по Україні (13,0 %), інноваційну активність демонстрували підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення (34 % кількості підприємств галузі), машинобудування (21,2 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (20,0 %), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (14,1 %). Водночас підприємства добувної промисловості та підприємства, що

займаються виробництвом й розподілом електроенергії, газу та води, були інноваційно-пасивними. Таким чином, у 2012 р. у промисловості було освоєно виробництво 2685 видів інноваційної продукції. Незважаючи на те, що протягом 2009-2012 рр. зросла питома вага підприємств, що впроваджували інновації, частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості знизилася на 1,9 %. Це є свідченням того, що продукція, яку виготовляють вітчизняні промислові підприємства, є не інноваційною і, відповідно, неконкурентоспроможною. Згідно зі статистичними даними, в загальному обсязі реалізованої промислової продукції тільки 9,8 % мають ознаки інноваційної, тоді як в Євросоюзі цей показник перевищує 75 % [12].

Обсяг реалізованої інноваційної продукції у 2012 р. порівняно з 2011 р. зріс на 5,9 млрд. грн. та становив 44,3 млрд. грн. При цьому, питома вага продукції, що була новою для підприємства, становила 67,9 %, питома вага продукції, що була новою для ринку – 32,1 %. Найбільша частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції припадає на підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості – 17,0 %, машинобудування – 15,6 %, целюлозно-паперове виробництво – 9,8 %, металургії та оброблення металу – 6,2 %, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 5,3 %, [13, с. 325]. Обсяг фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету протягом 2007-2008 рр. зростав, та у 2010 р. становив 336,9 млн. грн., що на 1,5 % більше, ніж у 2009 р. Негативною тенденцією у 2010 р., порівняно з 2009 р., стало зменшення у два рази обсягів фінансування інноваційної діяльності за рахунок іноземних інвесторів [4].

Аналізуючи чинні нормативно-правові акти України в сфері оподаткування, на нашу думку, одним із непрямих податків, який чинить найбільш вплив на платників, є податок на додану вартість (далі - ПДВ). Вивчення чинного Податкового кодексу України [9] дає можливість говорити, що виключення з об'єктів оподаткування є випуску (емісії), розміщення у будь-які форми управління та продажу (погашення, випуску) за

кошти цінних паперів, що випущені в обіг (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності, Національним банком України, Міністерством фінансів України, органами місцевого самоврядування відповідно до закону, включаючи інвестиційні й іпотечні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю, деривативи, а також корпоративні права, виражені в інших, ніж цінні папери формах. Як відомо, Україна є одним із потужних виробників у літакобудівній промисловості, яка успішно конкурує на міжнародному ринку. У зв'язку з цим, держава пільгує цю сферу діяльності шляхом звільнення від оподаткування ввезення на митну територію України товарів, що використовуються для потреб літакобудівної промисловості.

В соціальній сфері пріоритетним напрямом є підтримка інвалідів. Основним в цьому напрямі є реалізація товарів і надання послуг щодо постачання комплектуючих для виготовлення технічних засобів реабілітації інвалідів; постачання послуг з охорони здоров'я та послуг реабілітаційними установами для інвалідів; постачання лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні. Відсутність контролю за ціновими надбавками по реалізації медикаментів і надання медичних послуг створили високу рентабельність у цих сферах для підприємств, що займаються такими видами діяльності, проте соціального ефекту такі пільги не принесли. Також, в країні на урядовому рівні започаткована соціальна підтримка в частині будівництва доступного житла щодо молодих сімей і притоку інвестицій у цей вид діяльності [10, с. 4-5]. Такі програми запровадженні з метою розвитку молодих сімей та їх забезпечення доступним житлом. Постачання будівельно-монтажних робіт з будівництва доступного житла та житла, що будується за державні кошти належить до операцій, звільнених від оподаткування віднесене до таких операцій у Податковому кодексі України.

Останніми роками в Україні спостерігається тенденція до зменшення інтересу молоді до літератури, мистецтва, культурної спадщини. У зв'язку з цим, потрібно запровадити диференційовані ставки на операції з постачання (передплати) періодичних видань друкованих засобів масової інформації та

книжок, учнівських зошитів, підручників тощо; постачання релігійними організаціями культових послуг, предметів культового призначення та ритуальних товарів державними і комунальними службами і постачання послуг з перевезення пасажирів міським пасажирським транспортом (крім таксі) за регульованими тарифами. Проте, зловживання ціноутворенням з боку суб'єктів підприємницької діяльності може стримувати реалізацію соціального ефекту. Тому, у більшості галузей, які підлягають пільговому оподаткуванню ПДВ, необхідно встановлювати державний контроль за цінами. Тому, С. Сінельников-Мурильов і І. Трунін виокремлюють як позитивні, так і негативні сторони реалізації стимулюючої податкової політики. Зниження ставок податків і введення податкових пільг сприяє зростанню сукупного попиту, зниженню витрат підприємств на робочу силу, збільшенню інвестиційного попиту. З іншого боку, такі антикризові заходи призводять до збільшення бюджетного дефіциту, який повинен бути профінансований за рахунок зростання державного боргу, що є негативним фактором в умовах фінансової кризи [11].

Висновки. Отже, на сьогодні в Україні рівень використання інноваційного потенціалу є недостатнім. Розвиток інноваційної діяльності повинен стати невід'ємною складовою частиною реформування економіки країни, адже недостатня увага до розвитку науково-технічної сфери обумовлює структурну деформованість економіки та домінування низькотехнологічних виробництв, які малосприйнятливі до наукових досягнень і не можуть забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки. Вагомим важелем покращення інвестиційно – інноваційної активності суб'єктів української економіки є непрямі податки, оскільки вони не впливають на. Найпоширенішими у країнах з розвинутою економікою, та ефективними формами пільгового оподаткування є диференційовані ставки податку на додану вартість, що позитивно впливає на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності або повне його звільнення від оподаткування. Такі заходи мають цілеспрямований характер – забезпечення

ліквідності, а також мінімізації податкового навантаження на підприємства державного та реального секторів економіки.

Все це орієнтує на здійснення подальшої наукової розробки, вивчення та конкретизації піднятої проблеми, обговорення та врахування відповідних пропозицій і доводів учених з цього питання.

Список використаних джерел

1. Годованець О. Податкове регулювання інвестиційної діяльності як фактор економічного зростання / О. Годованець, Л. Амбрик / Світ фінансів. – 2011. - № 1. – С. 135.
2. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О.І. Амоша // Економіст. – 2008. – № 6. – С. 28-34.
3. Вівчар О.Й. Інноваційна діяльність в Україні та напрями її розвитку / О.Й. Вівчар, Н.М. Паранька // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. - № 21.9. – С. 184.
4. Черваньов Д. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств: навч. пос. / Д. Черваньов. – К. : Знання-Прес, 2003. – 622 с.
5. Ілляшенко К. В. Перспективні напрями інвестиційної політики в АПК України / К. В. Ілляшенко // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 121–125.
6. Валігула В. Інвестиційно-інноваційна спрямованість справляння непрямих податків в Україні / В. Валігула // Світ фінансів. – 2011. – № 1. – С. 145.
7. Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування : Статистична інформація [Електронний ресурс] // Інтернет-сайт / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Крисоватий А., Валігура В. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори: Монографія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 248 с.
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, N 15-16, N 17, ст.112
10. Молодіжна сімейна політика в Україні / Ничипоренко С.В. – Умань: «Сочінський», 2011. – 217 с.
11. Синельников-Мурылев С., Трунин И. Налоговая политика: Как настроить систему // Серия: Ведомости. – 2009. – 6 мая. – Режим доступа: <http://www.iet.ru/ru/nalogovaya-politikakak-nastroit-sistemu.html>.
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Україна в 2009-2012 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку / за заг ред. Ю.Г. Рубана. – К. : Вид-во НІСД, 2012. – 655 с.